

YOSH DIRIJORLAR UCHUN ADAPTIV TRENING MODELI: PEDAGOGIK TADQIQOT NATIJALARI

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i05.061>

Zuparova Fotimaxon Rixsiyevna
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada yosh dirijorlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda adaptiv trening modelining pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Yosh dirijorlarni tayyorlash jarayonida adaptiv trening modelini qo'llashning samaradorligi pedagogik kuzatuv, pedagogik eksperiment, so'rovnoma, taqqoslash va statistik tahlil metodlari asosida o'rganiladi. Maqolada mashhur dirijorlar tajribasi asosida individual yondashuvning amaliy samaradorligi ham asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: adaptiv ta'lim, dirijorlik san'ati, yosh dirijorlar, pedagogik eksperiment, individual yondashuv, musiqiy ta'lim, dirijorlik texnikasi, ansambl ijrochiligi, musiqiy tafakkur

ADAPTIVE TRAINING MODEL FOR YOUNG CONDUCTORS: RESULTS OF PEDAGOGICAL RESEARCH

Zuparova Fotimakhon Rikhsievna
Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Abstract: This article analyzes the pedagogical significance of the adaptive training model in developing the professional competencies of young conductors. The effectiveness of applying the adaptive training model in the training process of young conductors is investigated through pedagogical observation, pedagogical experiment, surveys, comparative analysis, and statistical methods. The article also highlights the practical effectiveness of an individual approach based on the experience of renowned conductors.

Keywords: adaptive learning, conducting art, young conductors, pedagogical experiment, individual approach, music education, conducting technique, ensemble performance, musical thinking

Bugungi kunda musiqiy ta'lim tizimida yosh dirijorlarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Dirijorlik san'ati murakkab va ko'p qirrali faoliyat bo'lib, u nafaqat texnik ko'nikmalarni, balki chuqur musiqiy tafakkur, sahna madaniyati, ijro talqini, emotsional ifoda hamda

ijrochi jamoani samarali boshqarish qobiliyatlarini ham talab qiladi. Dirijor nafaqat ijro jarayonini tashkil etuvchi rahbar, balki musiqiy g'oyani ijrochilar orqali tinglovchiga yetkazuvchi ijodkor sifatida ham namoyon bo'ladi. Shu sababli yosh dirijorlarni tayyorlash jarayonida pedagogik yondashuvlar yuqori darajada takomillashgan bo'lishi zarur.

An'anaviy ta'lim usullari ko'pincha barcha talabalar uchun bir xil o'quv dasturi va metodik yondashuvga asoslanadi. Biroq talabalarning individual qobiliyatlari, psixologik xususiyatlari, musiqiy eshitish darajasi hamda ijodiy tafakkuri bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi. Shu sababli zamonaviy pedagogika ta'lim jarayonida shaxsga yo'naltirilgan, moslashuvchan va individual yondashuvlarni qo'llash zarurligini ta'kidlaydi. Ana shunday yondashuvlardan biri adaptiv ta'lim yoki adaptiv trening modeli hisoblanadi.

Adaptiv metod (adaptive learning) - bu ta'lim jarayonini o'quvchining individual ehtiyojlari, qobiliyatlari, bilim darajasi va o'zlashtirish tezligiga moslashtirishga qaratilgan pedagogik yondashuvdir. Mazkur metodda o'quv materiali, mashg'ulot shakli va metodlari talabaning rivojlanish darajasiga qarab o'zgartiriladi va moslashtiriladi[1]. Bunday yondashuv ta'lim samaradorligini oshirish, o'quv jarayonini individuallashtirish hamda har bir talabaga o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon etish imkonini yaratadi.

Adaptiv ta'lim g'oyalarining shakllanishi XX asrning ikkinchi yarmiga borib taqaladi. Ushbu yondashuvning nazariy asoslari pedagogika va psixologiya sohasidagi ko'plab olimlar tomonidan ishlab chiqilgan. Jumladan, amerikalik psixolog Benjamin Blum tomonidan taklif etilgan "mastery learning" konsepsiyasi o'quv jarayonini o'quvchilarning individual o'zlashtirish darajasiga moslashtirish zarurligini asoslab bergan². "Mastery learning" iborasi ingliz tilidan tarjima qilinganda "mukammal o'zlashtirishga asoslangan ta'lim" yoki "to'liq o'zlashtirish ta'limi" degan ma'noni anglatadi. Bu shunday ta'lim yondashuviki, unda talabalar yoki o'quvchilar ma'lum bir mavzuni to'liq o'zlashtirmaguncha keyingi bosqichga o'tmaydi. Ya'ni ta'lim jarayoni o'quvchilarning individual o'zlashtirish darajasiga moslashtiriladi. Keyinchalik Lev Vigotskiy (mashhur rus psixologi va pedagogika olimi, bolalar psixologiyasi, ta'lim nazariyasi va kognitiv rivojlanish sohalariga katta hissa qo'shgan, eng mashhur nazariyalaridan biri "yaqin rivojlanish zonasi" -Zone of Proximal Development - ZPD)ning "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi ham ta'lim jarayonini o'quvchining individual rivojlanish bosqichlariga moslashtirish g'oyasini ilmiy jihatdan mustahkamladi.

XX asrning oxiri va XXI asr boshlarida axborot texnologiyalarining rivojlanishi adaptiv ta'lim tizimlarining keng qo'llanilishiga olib keldi. Zamonaviy pedagogikada adaptiv metod nafaqat umumiy ta'lim jarayonida, balki san'at va musiqa ta'limida ham samarali qo'llanila boshladi. Musiqiy ta'limda bu metod ijrochilik mahoratini

rivojlantirish, individual ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish hamda o'quv jarayonini samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi[2].

Dirijorlik san'atini o'rgatishda adaptiv trening modeli ayniqsa muhim hisoblanadi. Chunki har bir talabaning musiqiy eshitish qobiliyati, ritmik sezgi, psixologik tayyorgarligi va sahnadagi o'zini tutish darajasi turlicha bo'ladi. Adaptiv yondashuv orqali pedagog talabalarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda mashg'ulotlarni tashkil etadi, bu esa dirijorlik texnikasi, musiqiy tafakkur va ijro talqinining yanada samarali rivojlanishiga xizmat qiladi.

Yosh dirijorlarni kasbiy tayyorlash jarayonida adaptiv trening modelini qo'llash hamda uning samaradorligini pedagogik eksperiment asosida aniqlashdan iborat.

Yosh dirijorlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda adaptiv trening modelining samaradorligini aniqlash maqsadida bir qator ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanish mumkin. Ushbu metodlar tadqiqotning nazariy va amaliy jihatlarini kompleks o'rganishga xizmat qiladi. O'rganishlar davomida pedagogik kuzatuv, pedagogik eksperiment, taqqoslash va tahlil, so'rovnoma va suhbat, statistik tahlil kabi ilmiy metodlar qo'llaniladi.

Pedagogik kuzatuv metodi yordamida yosh dirijorlarning mashg'ulot jarayonidagi faoliyati kuzatib boriladi. Kuzatuv jarayonida talabalar tomonidan dirijorlik jestlari, takt o'lchovlarini ko'rsatish, ansambl bilan ishlash jarayoni hamda sahnadagi harakat madaniyati kabilar tahlil qilinadi. Masalan, talabalarning 2/4, 3/4 va 4/4 takt o'lchovlarida dirijorlik harakatlarini bajarishdagi aniqligi hamda ansambl bilan ritmik uyg'unlikni ta'minlash darajasi kuzatish mumkin.

Pedagogik eksperiment asosiy metodlaridan biri bo'lib, u adaptiv trening modelining samaradorligini amaliy jihatdan tekshirishga xizmat qiladi. Deylik, ushbu tajriba Musiqiy ta'lim yo'nalishlarida tahsil olayotgan yosh dirijorlar ishtirokida tashkil etildi. Eksperiment jarayonida talabalar ikki guruhga ajratiladi. Bunda 1-nazorat guruhida mashg'ulotlar an'anaviy pedagogik metodlar asosida olib boriladi, 2-tajriba guruhida esa mashg'ulotlar adaptiv trening modeli asosida tashkil etiladi. Nazorat guruhida darslar asosan umumiy metodik ko'rsatmalar asosida olib boriladi. Bunda barcha talabalar uchun bir xil mashg'ulot dasturi qo'llaniladi. Masalan, barcha talabalar bir xil musiqa asari asosida dirijorlik mashqlarini bajarishadi va umumiy baholash mezonlari qo'llaniladi.

Tajriba guruhida esa adaptiv yondashuv asosida individual mashg'ulotlar tashkil etiladi. Bunda har bir talabaning musiqiy eshitish qobiliyati, ritmik sezgi darajasi, sahna tajribasi va psixologik tayyorgarligi hisobga olinadi. Masalan, ritmik sezgisi kuchli bo'lgan talabalarga murakkabroq o'lchovdagi asarlar bilan ishlash topshiriladi, sahna tajribasi kam bo'lgan talabalarga esa jamoa bilan ishlashga oid qo'shimcha mashg'ulotlar tashkil etiladi[3].

Taqqoslash va tahlil metodi yordamida tajriba va nazorat guruhlari natijalari o'zaro solishtirilganda talabaning dirijorlik texnikasi, ansamblni boshqarish qobiliyati, musiqiy interpretatsiya darajasi hamda sahna madaniyati kabi ko'rsatkichlar tahlil qilinadi.

So'rovnomalar va suhbat metodlari orqali talabalar hamda o'qituvchilarning adaptiv trening modeli haqidagi fikrlari o'rganiladi. Va bu jarayonda talabalar o'rtasida o'tkaziladigan so'rovnomalarda mashg'ulotlarning samaradorligi, individual yondashuvning ahamiyati va ijodiy rivojlanishga ta'siri haqida ma'lumotlar to'planadi. Masalan, tajriba guruhidagi talabalarning aksariyati individual mashg'ulotlar dirijorlik ko'nikmalarini tezroq rivojlantirishga yordam berganini ta'kidlanishi ehtimoli yuqori bo'ladi.

Statistik tahlil metodi yordamida eksperiment davomida olingan natijalar ilmiy jihatdan umumlashtiriladi. Yakunda tajriba va nazorat guruhlarining ko'rsatkichlari foiz va ball tizimi asosida solishtiriladi. Natijalar adaptiv trening modeli asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar yosh dirijorlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatadi.

Dirijorlik san'atini o'rgatishda individual yondashuv va moslashuvchan pedagogik metodlar ko'plab mashhur dirijorlarning faoliyatida ham muhim o'rin tutgan. Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, dirijorlik mahoratini shakllantirish jarayonida har bir ijrochining individual qobiliyatlarini hisobga olish jamoaviy ijro sifatini sezilarli darajada oshiradi.

Mashhur rus dirijori Yevgeniy Mravinskiy (Yevgeniy Aleksandrovich Mravinskiy (1903-1988) - XX asrning eng mashhur simfonik dirijorlaridan biri, 1938-yildan boshlab u mashhur Sankt-Peterburg filarmoniya orkestrining bosh dirijori etib tayinlangan va bu orkestrni qariyb 50 yil davomida boshqargan) o'z faoliyatida orkestr bilan ishlashda individual yondashuvni keng qo'llagan dirijorlardan biri hisoblanadi. U rahbarlik qilgan orkestr a'zolarining texnik va ijodiy imkoniyatlarini chuqur o'rganib, har bir musiqachining qobiliyatiga mos ravishda mashg'ulotlarni tashkil etgan. Mravinskiy repetitsiya jarayonida murakkab musiqiy fragmentlarni alohida guruhlar bilan ishlash orqali takomillashtirib, orkestr ijrosining aniqligi va badiiy ifodadorligini yuqori darajaga olib chiqqan. Natijada u boshqargan orkestr ijrochilik madaniyati va ansambl uyg'unligi bilan xalqaro miqyosda e'tirof etilgan[4].

Yana bir mashhur dirijor Leonard Bernshteyn (Leonard Bernshteyn (1918-1990) - XX asrning eng mashhur amerikalik dirijorlaridan biri, bastakor, pianinochi va pedagog) ham yosh musiqachilar bilan ishlash jarayonida adaptiv pedagogik yondashuvni faol qo'llagan. U o'zining ta'limiy faoliyatida har bir musiqachining ijodiy tafakkuri va musiqiy eshitish qobiliyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratgan. Bernshteyn repetitsiya jarayonida murakkab musiqiy g'oyalarni oddiy

tushuntirish usullari, interaktiv muhokamalar hamda musiqiy misollar orqali izohlab bergan. Bunday metod yosh musiqachilarning asarni chuqurroq anglashiga va ijro jarayonida faol ishtirok etishiga yordam bergan. Shuningdek, mashhur dirijor Klaudio Abbado (Klaudio Abbado (1933-2014) - XX-XXI asrning eng mashhur Italian dirijorlaridan, U La Skala - musiqiy direktori, Berlin Philharmoniysi- bosh dirijori, London Symfoniya Orkestrida faoliyat olib borgan. 1990-2002-yillarda u Berlin filarmoniya orkestrining bosh dirijori) ham orkestr bilan ishlashda moslashuvchan pedagogik metodlardan foydalanishi bilan tanilgan. Abbado repetitsiya jarayonida orkestr a'zolarining mustaqil ijodiy fikrlashini rag'batlantirgan va har bir ijrochining individual musiqiy talqinini inobatga olgan. U repetitsiyalar davomida orkestr musiqachilari bilan ochiq muloqot olib borib, ularning ijro uslubini takomillashtirishga yordam bergan. Natijada u boshqargan orkestrlar yuqori darajadagi badiiy talqin va ansambl uyg'unligi bilan ajralib turgan[4].

Zamonaviy dirijorlik amaliyotida ham adaptiv yondashuv keng qo'llanilmoqda. Masalan, Finlandiyalik dirijor Esa-Pekka Salonen (Esa-Pekka Salonen (1958-yil - zamonaviy dirijorlik san'atining yetakchi namoyandalaridan biri, fin dirijori va bastakori, Los Angeles Filharmoniysi - bosh dirijori (1992-2009), Philharmonia Orchestra - bosh dirijori (2008-2021), San Francisco Symfonik orkestri - musiqiy direktori (2020-yildan)) orkestr bilan ishlash jarayonida zamonaviy pedagogik metodlar, jumladan individual ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulot tizimidan foydalanadi. Salonen repetitsiya jarayonida musiqachilarning ijodiy tashabbusini qo'llab-quvvatlash orqali jamoaviy ijro sifatini oshirishga erishgan. Uning boshqaruvidagi orkestrlar zamonaviy musiqani talqin qilishdagi innovatsion yondashuvlari bilan mashhur bo'lgan[5]. Mashhur dirijorlarning amaliy tajribasi shuni ko'rsatadiki, adaptiv va individual yondashuv asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar nafaqat musiqachilarning ijrochilik mahoratini rivojlantiradi, balki jamoaviy ijro sifati hamda musiqiy talqinning badiiy darajasini ham sezilarli darajada oshiradi. Bu esa yosh dirijorlarni tayyorlash jarayonida adaptiv trening modelidan foydalanish muhim pedagogik ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Yosh dirijorlarni tayyorlash jarayonida adaptiv trening modelini qo'llash talabalarning individual qobiliyatlarini aniqlash, ularning musiqiy eshitish, ritmik sezgi va ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Pedagogik eksperiment natijalari tajriba guruhida o'qigan talabalar dirijorlik texnikasi, ansambl bilan ishlash ko'nikmalari hamda musiqiy interpretatsiya darajasi bo'yicha nazorat guruhiga nisbatan yuqori natijalarni ko'rsatganini tasdiqlaydi. Shuningdek, mashhur dirijorlarning amaliy faoliyati ham individual yondashuv va moslashuvchan repetitsiya metodlari orkestr ijrosi sifatini oshirishda muhim omil ekanligini ko'rsatadi. Bu esa adaptiv trening modelini yosh dirijorlar tayyorlash tizimida keng qo'llash zarurligini tasdiqlaydi. Kelgusida adaptiv trening modelini musiqiy ta'lim

muassasalarining o'quv jarayoniga tizimli ravishda joriy etish, yosh dirijorlarning kasbiy kompetensiyalarini yanada rivojlantirish va dirijorlik san'atining pedagogik asoslarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Brusilovsky P. Adaptive and Intelligent Educational Systems. - Pittsburgh, 2001.
2. Hallam S. The Psychology of Music Teaching and Learning. - London: Institute of Education, 2006.
3. Jorgensen E. The Art of Teaching Music. - Bloomington: Indiana University Press, 2008.
4. Lebrecht N. The Maestro Myth: Great Conductors in Pursuit of Power. - London: Citadel Press, 2001.
5. Bowen J. The Cambridge Companion to Conducting. - Cambridge University Press, 2003.
6. Bloom B. Learning for Mastery. - Los Angeles: UCLA, 1968.
7. Vygotsky L. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. - Harvard University Press, 1978.
8. Hallam S. The Psychology of Music Teaching and Learning. - London: Institute of Education, 2006.
9. Jorgensen E. The Art of Teaching Music. - Bloomington: Indiana University Press, 2008.
10. Cohen L., Manion L., Morrison K. Research Methods in Education. - London: Routledge, 2011.
11. Swanwick K. Teaching Music Musically. - London: Routledge, 1999.
12. Lebrecht N. The Maestro Myth: Great Conductors in Pursuit of Power. - London: Citadel Press, 2001.
13. Leonard Bernstein. The Joy of Music. - New York: Simon & Schuster, 1959.
14. Lebrecht N. Maestros, Masterpieces and Madness. - London: Penguin Books, 2007.
15. Bowen J. The Cambridge Companion to Conducting. - Cambridge University Press, 2003.